

A történelmi segédtudományok oktatása Erdélyben 1848 előtt.

(Első közlemény.)

A fenti czímen pár évvel ezelőtt megírtam annak történetét, hogy a történelmi segédtudományokat, jelesen az elméleti és gyakorlati diplomatikát Erdélyben mikor, hol és hogyan kezdték művelni és hogy a kolozsvári Lyceumon mikor, milyen körülmények közt és milyen segédeszközök igénybevételével indult meg a régi írások olvasásának tanítása. Ennek a diplomatikopaleografiai rendkívüli tanszéknek első tanára Nagyernyei *Kelemen* Zsigmond főkormányiszéki irnok volt, a ki a tantárgy előadását 1816 május 15-én kezdte meg és 1823-ban bekövetkezett haláláig tanította. A tanszék második előadója *Jánosi* György mindössze félévig tanított, azután állásától való felmentését kérte és azt rövidesen meg is kapta. Utóda *Lőcsei* Spielenberg Sámuel főkormányiszéki kancellista lett, a ki 1824 április 8-án neveztetett ki és 1846 november 13-án bekövetkezett haláláig nemcsak szünet nélkül tanított, hanem meglehetősen irodalmi munkásságot is fejtett ki.¹ Őt 1847-ben *Medvés* Mihály főkormányiszéki kancellista követte s mint helyettes tanár tanította a „régí írat és oklevél ismét“ néhány évig.

Ennyit tartalmaz, röviden összefoglalva, e tárgyról irt korábbi tanulmányunk.² Annak megjelenése óta azonban az újabban felkutatott adatok alapján nemcsak a tanároknak (főleg Lőcseinek) a rendkívüli tanszék rendszeresítésére, a tanári cím elnyerésére, a nyomorúságos fizetés vagy tiszteletdíj emelésére vagy javítására irányuló hosszas küzdelmeit tárhatjuk fel, hanem a tanítás eredményéről, a tanulók számáról, sőt az egyik tanár — *Lőcsei* Sámuel — irodalmi működéséről, nevezetesen egy diplomatikai tankönyv megírásáról is számot adhatunk az alábbiakban.

¹ Mindezt gyászjelentése is megörökítette a következő szavakkal: *Lőcsey* S. P. Sámuel főkormányi irnok s egyszersmind a királyi lyceumban órástan tanára meghalt — gyászjelentése szerint — Kolozsvárt, Szappan-utcza lakásán 1846 november 13-án, d. e. 11 óraker, életének 58-ik, irnoki hivatala 35-ik, tanársága 15-ik, s második házassága 12-ik évében. Siratják halálát első nejétől Fancsai Teréziától született Dénes és Polixéna árvái, életben lévő második neje Reich Regina és ettől született gyermekei: Lujza 10 éves, Laura 8 éves és Etelka 1½ éves. Eltemették november 15-én d. u. 3 óraker a lutheránusok temetőjébe.

² Lásd a *Turul* 1905. évf. 112—119. l.

I.

A tanárok törekvése a tanszék rendszerezésére. A tanári cím.

A paleografia tanszéke Erdélyben mindvégig rendkívüli, sőt ideiglenes maradt és a tanárok közt Lócsei volt az egyetlen, a ki megkísérelte, illetve, úgy látszik, rávette az illetékes köröket arra, hogy őt a rendes tanárok közé csuszassák be. Ez meg is történt, de azután kevésen mult, hogy Lócsei meg nem járta. A dolog így esett. Báró Jósika János 1834 elején felküldte a kancelláriához a Lyceum és a magasabb erdélyi középiskolák tanáraitól szóló jelentését, melyben a rendes tanárok közt szerepel Lócsei Sámuel is. Lett erre a kancelláriában nagy felháborodás! Már februárius 19-én megkérdezik Jósika János bárót, „cur . . . cancellista gubernialis Lötsei professoris (t. i. ordinarii) titulo insignitus sit?“³ Ugyanekkor felszólítják, hogy ezt az erdélyi püspöktől is kérdezze meg. De sem a gubernium, sem az erdélyi püspök nem tartotta ezt a kérdést olyan fontosságúnak, mint a kancellária és — hallgattak. A kancellária várt egy darabig, azután gondolt egyet és a király elé vitte az ügyet. Csinált ugyanis egy felségfelterjesztést, melyben előadva a tényállást, azt véleményezi ő Felségének, hogy jó volna az erdélyi püspököt, mint az erdélyi róm. kath. iskolák főigazgatóját véleményadásra szorítani arra nézve, hogy miért csuszott be ez az „*individuum*“ a rendes tanárok közé!?

A Felség nevében Lajos főherceg 1834 október 24-én ebbe bele is egyezik és november 5-én a kancellária már ilyen értelmű rendeletet intéz a guberniumhoz.⁴ Ez még mindig nem akarja vagy tudja belátni az ügy fontosságát és csak 1835 május 16-án intéz leiratot Kováts Miklós püspökhöz, kérve őt, hogy miért volt hát a rendes tanárok közt Lócsei Sámuel is?⁵

A püspök sem sietett a válaszszal, csak augusztus 24-én felelt a guberniumnak, kijelentvén, hogy Lócseit azért vette be a rendes tanárok közé, mert a paleografiát tényleg előadja, ő pedig tanárokról adván véleményt, nézete szerint mindenkiről, a ki az illető intézetben tanított, meg is adta relatióját. Lócseit, mivel tanári tisztséggel fölruházva működik, tényleg tanárnak is kell tekinteni és róla, a többi tanárokhoz hasonlóan, információt is kell adni.⁶ Erre a kancellária annyira megharagudott, hogy az egész ügyet élére állította. Leirt 1835 szeptember 30-án a főkormányzékhez és hivatkozva az 1816 november 22-én kelt rendeletére (3228/1816. szám), tudtára adja a főkormányzéknek, hogy Kelemen Zsigmondot csakis addig nevezte ki a paleografia tanítására, míg e tudomány előadása egyáltalán

³ M. kir. Országos Levéltár 1834:764. erd. kancz. sz.

⁴ U. o. 5095. erd. kancz. sz.

⁵ U. o. 1835:4027. guberniális sz.

⁶ U. o. 9542. gub. sz.

szükségesnek látszik és ettől a körülménytől tette függővé Kelemen egész működését. Adjon ennél fogva a gubernium felvilágosítást arról, hogy micsoda rendelkezések kíséretében lett Lőcsei Sámuel erre a tisztségre alkalmazva és egyáltalán szükségesnek látszik-e még, hogy a paleografia előadassék?⁷

A guberniumot még ez sem lepte meg, nyugodt és egykedvű maradt és az egész dologra pihent egyet. Deczember 12-én aztán megfelelt a kancelláriának. Egész tárgyilagosan kifejti, hogy mivel ő Felsége annak idején, Kelemen Zsigmond kinevezésénél nem tett semmiféle olyas megszorítást, hogy e tanszék betöltése és javadalmazása a jövőben a szóbanforgó tantárgy előadásának szükségességétől függ, azért a gubernium Jánosit, utána pedig Lőcseit kinevezte és részükre a 100 papir forintnyi tiszteletdíjat minden iskolai év végével kiutaltványozta. A mi pedig e tantárgy szükségét illeti, arra nézve a főkörmányszék véleménye az, hogy a kolozsvári Lyceumon a paleografia gyakorlása és tanítása *nem absolute szükséges követelmény*, mégis nem kevés haszna van ennek azon ifjakra nézve, a kiknek sem módjuk, sem pedig alkalmuk nincs a régi írások olvasásának tanát *ügyvédektől* vagy pedig e tudományban járatos más egyénektől magánúton elsajátítani.⁸

A kancellária belátta, hogy itt nem használ az idegeskedés semmit s ennél fogva azt határozta, hogy addig, míg a tanulmányi rendszer rendezés alá nem kerül, vagy pedig Lőcsei Sámuel személyében valami változás be nem áll, maradjon meg minden a legutolsó rendelkezések szerint,⁹ a miről a guberniumot 1836 januárius 7-én kelt leiratában értesítette.

A dolog tehát érdemleges elintézését nem nyert, mert a kancellária nem mondta ki azt, hogy Lőcsei rendes vagy rendkívüli tanár, csak a régi rendszert akarta fentartani, e szerint pedig az illetők nem mint „professores palaeographiae,” hanem csak „pro tradenda artis antiquarum literarum lectione” neveztetnek ki. Lőcsei tehát maradt „cancellista gubernialis” és nem lett „professor palaeographiae ordinarius.”

Mikor Lőcsei meghalt, Kováts Miklós és a gubernium felvetették a kérdést, hogy a beállott változás következtében intézkedjék a kancellária.¹⁰ De bizony az nem törölte el a tanszéket, mert szükséges is volt, meg azután 1835-től 1846-ig sok idő telt el s azalatt a kancellária véleménye is megváltozott. Ekkor ugyanis szőnyegre került a tanulmányi rendszer módosítása is. Természetesen ebben a fontos ügyben a legfőbb véleményező szerv a kancellária volt, mely a jogi tanulmányoknak a kolozsvári Lyceumon való

⁷ U. o., 4298. erd. udv. kancelláriai szám; 1835:11990. gub. sz.: 1835:11607. gub. sz.; 1835:636. gub. sz. „In quam ordinatione applicatis cancellistae Samuelis Lőcsei ad minus *professoris* palaeographiae fundetur?”

⁸ 1835:13163. gub. sz.

⁹ 1835:5785. erd. udv. kancz. és ugyanezen év 1260; 2382. gub. számok.

¹⁰ 1846:13611. gub. sz.

szabályozási tervzetével elkészülve, ebben a másodéves joghallgatók számára előírt tantárgyak közé utolsó helyre a *diplomatikát* tette. E tantárgy felvételét a kancellária meg is indokolja, mondván, hogy olyan országban, a hol a bírói döntések, határozatok nem ritkán régi oklevelek alapján történnek, a *diplomatika* — *a mely mindenestre több, mint csupán a régi írások olvasása* — minden bizonynyal hasznos tudomány és annak oktatása, mint *rendkívüli* tantárgy megtartandó volna, de természetesen az, a ki e tudomány előadására vállalkozik, tartozik majd előzetes vizsgálatot tenni.¹¹ Ferdinánd király a kancellária javaslatát 1846 januárius 31-én elfogadta, a kancellária pedig csak április 22-én intéz a guberniumhoz dekrétumot, melyben meghagyja, hogy a *paleografia*, mint a bíróságok előtt gyakran előforduló régi oklevelekkel foglalkozó tudomány ág, mint *rendkívüli és nem kötelező* tantárgy meghagyandó. Azok, a kik a paleografiát elő fogják adni, kötelesek lesznek azonban előbb a tárgyból pályázati vizsgát tenni.

Míg Lőcsei rendszerezési kísérleténél — a mely nem sikerült — a kancellária az egész tanszéket fölöslegesnek tartotta, sőt meg is akarta szüntetni, addig most már mégis belátja, hogy a paleografia *gyakorlatilag* szükséges és hasznos tudomány, melyet elő kell adni. Addig azonban már nem ment el a kancellária, hogy a tanszéket rendszerezítse, hanem meghagyta *rendkívüli* tanszéknek.

Valamint a tanszék rendszerezítése 1848 előtt be nem következett, úgy mindig ellenezte a gubernium — bár nem következetesen — azt is, hogy a paleografia oktatói a kolozsvári Lyceumon a tanári *professzori* címmel éljenek. Kelemen első félévi jelentésén úgy írja magát alá, mint „professor diplomaticae,” a diplomatika tanára; ezt a gubernium a maga véleményében nem is hagyja szó nélkül, hanem megjegyzi, hogy Kelemen magát „*incompetenter pro diplomaticae professore subscribit, cum is pro tradenda dumtaxat antiquarum scripturarum legendi methodo denominatus sit*“¹², hogy meri magát tehát az oklevéltan tanárának aláírni, mikor itt egyáltalán csak régi írások olvasási módjáról van szó! Kelemen erre úgy megharagudott, hogy soha többet nem írta magát alá tanárnak, hanem csak „cancellista gubernialis”-nak.¹³ Egyszer fordul csak elő, hogy a Lyceum igazgatója, báró Kemény Ignác felterjeszti 1818 augusztus 27-én Kelemen egy jelentését

¹¹ 1846: 627. és 5945. erd. udv. kancz. számok. „In einem Lande (!), wo die richterliche Entscheidung nicht selten aus alten Documenten geschöpft werden muss, ist die Diplomatik, die jedoch mehr als das blosse lesen einiger ältern Documente in sich hegreift, allerdings von Nutzen, und es wäre somit der Unterricht darin als ein ausserordentlicher beizubehalten, jedoch musste ebenfalls derjenige welche diese Lehre vorträgt, einen gehörigen Concurrs darüber ablegen.“

¹² 1816: 6804. gub. sz. és 1816: 2733. erd. udvari kancz. sz.

¹³ 1818: 10063. és 10070. gub. sz.; 1819: 9010. és 10952.; 1820: 8384. és 9071. gub. sz.; 1821: 7987; 1822: 8930. gub. sz.

s itt az igazgató a „professor legendarum antiquarum *literarum* in regio hoc Lyceo Claudiopolitano“ címet használja Kelemennél. A gubernium azonban nem veszi ezt észre és így szóvá sem teszi.¹⁴

Lőcseinél már következtelenség tapasztalható. Itt néha maga a *gubernium* is a tanári címet használja, majd marad *cancellista* vagy *docens* 1840-ig; tehát jóideig semmiféle címzési pör nem támad. Ám 1824—1828 közt és innen el egészen 1840-ig a gubernium maga is tanárnak nevezi ugyan Lőcseit,¹⁵ de alighanem csak a *rendkívüli* tanári cím értendő alatta, mert Lőcsei egy 1833-ban kelt jelentésén így írja magát alá: „Professor in Lyceo regio Claudiopolitano palaeographiae *publicus extraordinarius*“ és mint ilyen szerepel 1831 és 1837-ben hivatalos iratban is.¹⁶ Fizetést kérő 1840-iki iratán Szabó referens pedig a fogalmazványban a „professor in Lyceo regio Claudiopolitano palaeographiae *extraordinarius*“ címet kitörli és helyébe írja a „cancellista gubernialis“ címzést. Ugyanez történik 1841-ben is,¹⁷ 1842-ben már megint „professor palaeographiae,“ míg 1843-ban „*artem legendi veteres scripturas docens*“.¹⁸ A következtelenség tehát nyilvánvaló. Medvés Mihály „interimáliter constituáltván,“ mindvégig csak *helyettes tanár* marad.¹⁹

II.

A paleografial tanszék javadalmazása, a tanárok törekvése a javadalmazás megjavítására.

A budapesti egyetemen a diplomatika tanárai úgy tekintélyben, mint fizetésben folyton emelkedtek. Pray György mint tanár és egyetemi könyvtárnok 800 forint fizetést húzott,²⁰ Cornides Dániel mint könyvtárnok 200 frt, mint tanár 600 frt, tehát ő is összesen 800 frt fizetést kapott.²¹ Ugyanennyit kapott Schwartner is, de már 1791-ben II. Lipót 600 frtról 800-ra emeli fizetését, a „De gente Croviaca“ — a Crouy nemzetségről — írott könyvét akarva ezzel jutalmazni;²² 1805-ben már 1000 frt Schwartner fizetése, melyet

¹⁴ 1818: 10063. és 70. gub. sz.

¹⁵ Pl. 1824: 8755.; 1825: 12696. gub. sz.; 1826: 3868. erd. udv. kancz. sz.; 1826: 8889. gub. sz.; 1828: 514. gub. és 1827—1839-ig sok gub. szám.

¹⁶ 1831: 4570. gub. sz. szerint 8 éve már, hogy Lőcsei „*munere extraordinarii professoris* in Lyceo Claudiopolitano laudabiliter fungatur.“ 1837: 836. erd. udv. kancz. sz.

¹⁷ 1840: 4700. és 1841: 8091. gub. sz.

¹⁸ 1842: 4554. és 1843: 5378. gub. sz.

¹⁹ 1848: 9831. gub. sz.

²⁰ Pauler Tivadar: A budapesti magyar kir. tudomány-egyetem története 172. l.

²¹ U. o. 261. l.

²² U. o. 376. l. és 1818: 53. m. udv. kancz. sz. Ebben 1818 okt. 13-án Lenhossek rector egy felterjesztésében felsorolva Schwartner érdemeit, felemlíti, hogy írt egy „*dissertationem de gente Croviaca, (Koppi tanár ellen) pro qua augustissimus imperator Leopoldus secundus, gloriosae memoriae, auctorem laudare praecepit et salarium eiusdem 200 florenis auxit.*“

ekkor 200 frtnyi pótlékkal ismét emeltek és 1810 október 27-én Ferenc császár és király levelet ír Pettauból gróf Erdődyhez, melyben elrendeli, hogy Schwartnernek — tekintettel irodalmi érdemeire, melyeket főleg „Statisztiká“-ja által öregbített és a mely az ő felséges tetszését nagyon megnyerte — az egyetemi alpból évi 400 frt jutalmat engedélyez. Ekkor tehát Schwartner fizetése már 1400 frt.²³

A mi a tekintélyt illeti, Schwartner már 1790-ben a filozófiai kar dékánja volt.²⁴

Az akkori viszonyokhoz képest e fényes fizetéssel szemben Kelemen Zsigmond remunerationa (tehát *nem salárium*) 100 bécsi papír forint volt mindvégig,²⁵ de, úgy látszik, Kelemen ezzel meg volt elégedve, mert sohasem törekedett javadalmazásának öregbítésére. A fizetést vagy tiszteletdíjat minden félév végén kérni kellett neki és azt augusztus végén, rendszerint azonban szeptember közepéig a kolozsvári kamarai fizető hivataltól megkapta.²⁶

Lőcseit ugyanennyi fizetéssel nevezték ki, de ő már szűkebb viszonyok közt élhetett, mint Kelemen, mert már első fizetés-kérvényében (1824-ben) azt olvassuk, hogy a bécsi forintokban járó 100 forintját fizessék ki inkább a valamivel többet érő konvencionális monetában, ezüstben. Erre 1824 szeptember 27-én értesíti őt a gubernium, hogy a tanulmányi alap jelen állapota nem engedi meg azt, hogy fizetését most és a jövőben is ezüstben adják ki.²⁷ Azonban Lőcsei ebbe nem nyugodott bele, hanem többször megkísérelte javadalmazásának jobbítását. Így már 1825 végén a főkormányshékhöz ismét folyamodványt ad be, melyben fizetését ezüstben kéri. Kérelme támogatására azt hozza fel, hogy a tanítás szemmegezőlő, hogy továbbá a tanulók érdekében egy *paleografiát* és egy összefüggő *magyar diplomatikát* írt és saját költségén litografikus sokszorosítás útján kiadta a paleografiai alfabetumot és a rövidítéseket, ha pedig a gubernium jónak találja, akkor paleografiáját is átengedi a nyomda költségén való kinyomatásra. Javadalmazását már azért is ezüstben kéri kifizetni, mert a Lyceum többi tanárai is ily pénznemben kapják fizetésüket.²⁸

A gubernium Lőcsei kérelmét (1826 november 24-én) ismét elutasította. Lőcsei 1832-ben újra szerencsét próbált, folyamodván, hogy fizetését adják meg már végre konvencionális monetában. A gubernium most már a kancelláriára viszi az ügyet, azzal a megjegyzéssel, hogy Lőcsei

²³ 1810: 1129. magyar kir. udv. kancz. sz.

²⁴ Pauler id. m. 220. l.

²⁵ 1816: 3228. erd. udv. kancz. sz.

²⁶ 1818: 10063. és 10070. gub. sz. kifizetik szeptember 7.; 1819: 9010. gub. sz. kifiz. szept. 11.; 1820: 8384. kifiz. szept. 14.; 1821: 7987. kifiz. aug. 24.; 1822: 8930. kifiz. szept. 11.

²⁷ 1824: 8775. gub. sz.

²⁸ 1825: 12696. gub. sz.; 1826: 3868. erd. udv. kancz. sz.

nem egészen négy hónapig tartó működéséért (a mikor is hetenként két órát ad) száz bécsi papir forinttal nagyon jól (!?) meg van fizetve. Természetesen erre a felterjesztésre ugyanígy határozott a kancellária is és Lőcseit kérelmével elutasította, a miről 1832 december 12-én Lőcseit és a guberniumot értesítette.²⁹

Lőcsei, kit anyagi gondok erősen szorongattak, látván azt, hogy így nem megy semmire sem, mást próbált. A guberniumhoz fordult jutalomért azon a czímen, hogy ő a diplomatika heraldika, paleografia és genealogia tudományát kidolgozta; ezért tehát már nem fizetés- vagy javadalmazás-javítást kér, hanem tiszteletdíjat. A gubernium (1839 szeptember 19.) ezt is elutasítja, mert — mint mondja — nem áll rendelkezésére megfelelő alap, melyből jutalmazást adhatna, bár elismeri, hogy a folyamodó dicséretes dolgot végzett.³⁰

Ha Lőcsei kitaró pénz- és jutalomkéreseinek okát keressük, azt anyagilag néha nagyon is szorult helyzetében találjuk meg. Remunerációját néha már „ante effluxum cursus,” júniusban vagy már májusban kéri s kérelmét indokolja is, hogy t. i. részint házi szükségletei, részint felesége és gyermekei eltartása — melyet a főkormányszéki irnoki fizetésből fedezni nem tud — kényszerítik arra, hogy fizetését még a félévben, vagy már annak elején felvegye. Így volt ez pl. 1831-ben,³¹ 1842-ben, 1843-ban,³² sőt az 1846-ra járó javadalmazását már 1845 novemberében fel akarja előre venni, de november 22-én értesíti őt a gubernium, hogy javadalmazását majd annak idején megkapja.³³ De közben, úgy látszik, mégis elérte Lőcsei azt, a miért annyit küzdött, hogy a fizetést ezüstben adják ki. Ugyanis a tanulmányi rendszer 1846-iki szabályozási tervezetében azt olvassuk, hogy: „Für den Vortrag der Palaeographie erhält der Gubernial Cancellist Lőcsei eine jährliche Remuneration von 100 fl. *Conventions Münze*,”³⁴ sokáig azonban nem élvezhette már ezt sem, mert még ez év novemberében meghalt.³⁵

²⁹ 1832: 6498. erd. udv. kancz. sz.; 1832: 11223. gub. sz.; 1833: 956. és 2351. gub.sz.

³⁰ 1833: 9655. gub. sz.

³¹ 1831: 6967. gub. sz. Lőcsei itt a javadalmazását már júniusban kéri „partim cum expensas in domus suae necessitates, partim in uxoris suae, proliumque curam supportare e salario gubernialis cancellistae neutiquam possit.“ (Urget supplicans.)

³² 1842: 4554. (május 4.); 1843: 5378. (május 9-én kéri) gub. sz.

³³ 1845: 12805. gub. sz.

³⁴ 1846: 627. és 1845: 5954. erd. udv. kancz. sz.

³⁵ Lőcsei remunerációt kérő folyamodványából megállapítható mindenik félév körülbelül meddig tartott és mikor kapott pénzt. Így 1827-ben aug. 22-én kifizetik 8217. gub. sz.; 1828: 8652. gub. sz. szept. 9.; 1829: 8485. és 9015. gub. sz. szept. 9.; 1830: 10155. szept. 13.; 1831: lásd 4. jegyzet; 1832: 8235. aug. 14.; 1833: 8947. aug. 19.; 1834: 5416.; 1835: 7099. júl. 1.; 1836: 8352. aug. 4.; 1837: 8251. aug. 4.; 1838: 10059. szept. 20.; 1839: 9147. aug. 7.; 1840: 8700.; 1841: 8091.; 1842—43: lásd 5. jegyzet; 1844: 7930.; 1845: 8995. júl. 29.; 1846: 8965. júl. 24.

Medvés 1847—48 közt tanította a paleografiát ideiglenesen. Kováts Miklós püspök 1847 augusztus 2-án jelenti a guberniumnak, hogy az elmúlt félévben Medvés Mihály a paleografiából előírt tanórákat szorgalmasan megtartotta, a tanulókat megvizsgálta, ennél fogva természetes, ha a szokott remunerációt kéri megadatni, mely kérelmét a püspök támogatja. A gubernium augusztus 6-án értesíti Kováts Miklóst, hogy a kérelmet teljesítette és Medvésnek a 100 bécsi értékű forintot ki is utalványozta, a mit ugyanekkor tényleg meg is tett, a kolozsvári harminczad hivatalhoz intézett meghagyással.³⁶ Ez tehát a tanulmányi rendszer szabályozásában kimondottakhoz képest visszafejlődés volt; ott ugyanis a 100 konvencionális forint megadását ő Felsege elrendeli, itt pedig a gubernium mégis bécsi (papír) pénzben fizeteti ki Medvést; lehet, hogy talán azért, mert csak ideiglenes tanár volt.

A forradalom kitörésével, 1848 június 13-án, úgy látszik, már megakadtak Kolozsvárt az előadások, mert a gubernium már ekkor utasítást ad a kamarai fizető hivatalnak, hogy Medvés Mihálynak, a „régí írat és oklevél isme tanítójának“ az 1847/8. tanévre járó javadalmazását — mivel kötelességének ez iskolai évben pontosan eleget tett — 40 forintban fizesse ki. Ugyanekkor a gubernium értesíti az erdélyi püspököt, hogy Medvés fizetését kiutalványozta, felhívja továbbá, hogy erről Medvést ő, mint „minden r. kath. tanodák és neveldek királyi főigazgatója“ értesítse, egyúttal tudassa vele azt is, hogy „a főkormánysház eddigi tanári munkás szorgalmávali megelegedését neki nyilvánítván, őtet ne terheltessék felszólítani, hogy ezen tanulmányt, miután három holnap tanítási idő alatt hetenként két órát véve, egy-egy órára négy váltó (Rhénes) forintnál valamivel többetske, nem megvetendő jutalom adatik, további érdem szerzés tekintetéből, miután jelenleg a tanulmányi pénzalap irányában kimérettel lenni, az alapítványokra bekövetkező terhes körülmények feladatát teendik, addig is az eddigi *fizetés* mellett tanítsa, míg felsőbb helyről ezen tárgyban az inneni feliratra határozat adatnék ki.“³⁷ Ebből látni való, hogy Medvés három hónap alatt körülbelül 9 órát adhatott, a miért már nem is 100, hanem a fenti indoklással csak 40 frtot kap, a mi voltaképen szintén visszafejlődés.

Míg tehát a pesti egyetemen a diplomatika tanára már a század második évtizedében közel másfél ezer forintnyi fizetést húz, addig a kolozsvári Lyceumon a paleografia tanárai nemhogy azt nem érik el, hogy a 100 forintos tiszteletdíjat ércpénzben kapják meg, hanem, mint az utolsó eset mutatja, a tiszteletdíjukat egyenesen leszállítják.

Az utolsó esetet kivéve, a hivatalos iratok általában kerülnek a fizetés — *salarium* — nevet, hanem inkább a „*honorarium, remuneratio*“ nevet

³⁶ 1847 : 9396. gub. sz.

³⁷ 1848 : 7255. gub. sz.

adják a javadalmazásnak, a mivel megint csak azt akarták kifejezni, hogy a dolog nem volt végleges és rendszeres.

III.

A tanárok évi jelentése a tanítás eredményéről és a tanulókról.

Tudjuk, hogy a főkörmányszék a paleografia tanszékének betöltésénél mindig kikötötte, hogy az illető tanár a félév végén kapja meg honoráriumát, akkor, a mikor működésének eredményéről egyúttal jelentést is tesz.

Ezt a jelentéstételt csak Kelemen Zsigmond vette komolyan, a kinek majdnem valamennyi évi jelentése ránk is maradt. Az elsőt már 1816-ban készítette és főleg a hallgatók szorgalmával foglalkozik benne; megtudjuk továbbá azt is, hogy előadásait június 18., 20., 23., 25., 27., 30., továbbá július 2., 4., 7., 9., 11., 14., 16. és 18. án tartotta meg. A tanulók száma pedig összesen 25 volt.³⁸ Már 1817-ből nem maradt ránk jelentés, de 1818 augusztus 15-iki jelentésében³⁹ Kelemen javadalmazását kérve, egyúttal jelenti a Lyceum akkori igazgatójának, hogy bár ő illuztritása báró Kemény Ignác jelen volt a május 1-én megkezdett és augusztus 7-én befejezett félév vizsgálatán, mégis közli a 21 eminens tanuló névsorát. Kevesen voltak a hallgatók közül olyanok, kik ritkán jöttek el a kollégiumba — folytatja a jelentés — „és ezek is, a mint füleimhez jutott, inkább az egészség hiánya, mint megátalkodottság és nyakasság miatt nem jöttek el, úgy, hogy véleményem szerint, nem lehet őket fekete krétával — *atro carbone* — megjegyezni.“ Jelentésében Kelemen magáról is beszél, midőn igazolja magát, hogy az egész előadási idő alatt egyetlenegy tanórát sem mulasztott, el nem hanyagolt, sőt inkább a hanyag tanulók ellen ő mozgatott meg minden követ. E jelentést báró Kemény Ignác augusztus 27-én a gubernium elé terjesztette, a maga részéről azonban semmiféle megjegyzést nem tett. Közben a gubernium a jelentést tudomásul vette és mivel semmi észrevétel fenn nem forgott, szeptember 7-én elrendelte a honorárium kifizetését, a miről Kelemen is értesítette.

A következő 1819. évi jelentést szeptember 3-án terjeszti fel Kelemen a Lyceum prodirektorához. Ebben is kéri a „*pro doctione artis veteres scripturas legendi*“ járó honoráriumot, miután a május 1-én kezdődő tanfolyamot az augusztus 27-én tartott vizsgálatával befejezte, a melyen a joghallgató urak szorgalmuknak adták tanujelét és az eredményről azért nem tesz a guberniumnak részletes jelentést, mert a Lyceum prodirektora a vizsgálatot „jelenlétével ékesítette.“ Saját magáról csak annyit jegyez meg, hogy leszámítva azon órákat, melyeket betegsége miatt mulasztott, a többbit

³⁸ 1816:6804. gub. sz.

³⁹ 1818:10063., 10079. gub. sz.

rendesen és lelkiismeretesen megtartotta és el nem hanyagolta. E jelentést Rudnay Sándor herceg, erdélyi püspök október 18-án Felső-Gáldról terjeszti a guberniumhoz.⁴⁰ A gubernium kiutalványozza a jutalmat azzal a rövid megjegyzéssel, hogy „Sigismundus Kelemen, cancellista regio-gubernialis, terminato cursu praelectionum suarum diplomaticarum, quibus iuristas secundū anni ex mandato superiorum exercere non defuit.”⁴¹

Ezzel már kezdődik a jelentések összezsugorodása fizetést kérő folyamodványnyá, melyben „terminato cursu” kéri a tanárok a javadalmazást. Ezt egy jó ideig a gubernium nem is tette szóvá, csak a harminczas években támad e felett egy kis csete-paté.

1820-ban már nem is Kelemen, hanem a Lyceum prodirektora, Buzna Lázár tesz egy rövidke jelentést. Ugyanis szeptember 16-án jelenti, hogy Kelemen a félévet május 1-én kezdte meg és augusztus 26-án fejezte be a rendes félévi záróvizsgálattal, melyen ő, Buzna is jelen volt. Kiemeli, hogy a másodéves joghallgató urak a régi oklevelek olvasásában „eo cum fructu continuasse, ut (in publico tentamine, cui vi muneris interfui) omnem in hyerographia arte adeo in ipsa etiam veteris scripturae lectione promptitudinem laudabilemque profectum exhibuerunt,” hogy ennek alapján Kele- ment minden további nélkül ki lehet fizetni.⁴² 1821—22-ben már Kelemen nem is adott jelentést, nem tett továbbá jelentést sem Jánosi, sem Lőcsei. Ezeket azután senki sem szorgalmazta 1833-ig, a mikor a kancellária valahogy rájött, hogy ezek a tanévzáró jelentések elmaradtak és már 1832 december 12-én kérdést is intéz a guberniumhoz, hogy mi van ezekkel a jelentésekkel? Azonban erre úgy látszik a gubernium nem válaszolt, tehát 1833 október 13-án újra kérdést intéz a kancellária a főkormányshoz.⁴³ A guberniumnak ebben a kérdésben kifejtett ténykedéséről csak annyit tudunk, hogy 1833 elején felszólította Kováts Miklós erdélyi püspököt, mint kir. főigazgatót, hogy az ifjúságnak a paleografiában tett haladásáról adjon jelentést.⁴⁴ Kováts püspök 1833 augusztus 13-án terjeszti fel Lőcsei-nek egyetlen reánk maradt jelentését a másodéves joghallgatóknak a paleografiában tett előmeneteléről. Azonban, úgy látszik, ez a jelentés a

⁴⁰ 1819:10952. gub. sz.

⁴¹ 1819:9010. gub. sz.

⁴² 1820:9071. gub. sz.

⁴³ 1833:6643. erd. udv. kancz. sz., mely alatt a gubernium a Lyceumról és az erdélyi gimnáziumokról általános információt terjeszt fel, erre a kancellária egy dekrétumot intéz a guberniumhoz, melynek 7. pontja így szól: „Medio decreti aulici sub 12 dec. 1832, noque 6498. emanati, commissum fuisse, ut occasione informationum de juventute scholastica quotannis submitti solitarum eo reflectatur, quo etiam de profectu discipulorum in palaeographia directio lycealis sibi certitudinem procurat, desuperque illa occasione referat, gubernium proinde regium ad tenorem huius quoque decreti iterum hisce reflecti.”

⁴⁴ 1833:2351. gub. sz.

guberniumnál valahogy elveszett, mert nemcsak hogy nem vesz róla tudomást, hanem a kancellária sürgetésére újra a püspökhöz fordul, kérve tőle a jelentést. Kováts Miklós 1834 februárius 17-én átír a guberniumhoz, hogy ő a másodéves joghallgatóknak a paleografiában tett előmenetelükről szóló információját már régen felküldte, ha tehát az valahol elkallódott, kerestesse meg a gubernium és küldje fel a kancelláriára.⁴⁵

Hogy ezt a jelentést megtalálta-e akkor a gubernium vagy sem, nem tudjuk, de annyi tény, hogy 1834-ben „substernitur“ a kancelláriának „*suppletorie* informatio de progressibus iuristarum in palaeographia“ ez az információs még az 1833-ik évről szól.⁴⁶ Még egy az 1834-ik évi paleografiai tanfolyamról tett jelentés felterjesztésének is nyoma van az iratokban, azonban maga a jelentés már nincsen meg.⁴⁷

Hogy a kancellária tényleg kapott Kováts Miklóstól a gubernium útján információt, azt onnan is tudjuk, mert az 1833. évit 1834 februárius 19-én leküldi a guberniumhoz azzal a megjegyzéssel, hogy a főkörmányszék egyúttal követeljen jelentést a Lyceum igazgatójától is.⁴⁸

Ez volt tehát Lócseinek egyetlen jelentése. Utóda Medvés Mihály, támaszkodva Lócsei 1834 óta folyó gyakorlatára, szintén nem tett jelentést.

A mi most már a *tanulókat* illeti, ezekkel behatóan két és részlegesen egy jelentés foglalkozik. De a tanulókat érintő e relációk sem egyöntetűek, mert a három közül az első a tanulók szorgalmával, a másik kettő pedig előmenetelükkel foglalkozik.

Számra nézve a tanulók folyton szaporodtak. Mutatja ezt maga a fennmaradt három jelentés is, melyek közül az első 1816-ban, tehát a tanszék felállítása évében kelt, a mikor a tanulók száma 25 volt, a második jelentés 1818-ból való és csak az eminens tanulókat sorolja fel, a kiknek száma ekkor már 21, tehát az összes tanulók száma mindenesetre jóval több már 25-nél. Innen fogva 1833-ig részletes, a tanulókkal foglalkozó jelentés nem maradt ránk, annyit azonban tudunk, hogy a század huszas éveiben 40, sőt néha még több ifjú is hallgatta a paleografiát⁴⁹ és 1833-ban számuk már 55. Innen kezdve megint nincs egészen 1848-ig egy jelentés sem, de feltehető, hogy a joghallgatók számának szaporodásával a paleografia hallgatóinak száma is növekedett. A tanulók névsora az egyes jelentések alapján a következő:

⁴⁵ 1834: 2456. gub. sz.

⁴⁶ 1834: 1445. erd. udv. kancz. sz.

⁴⁷ 1834: 3702. erd. udv. kancz. sz.

⁴⁸ 1834: 3843. és 5675. gub. sz.

⁴⁹ 1826: 3868. erd. udv. kancz. sz., melyben el van mondva, hogy Lócsei a régi diplomák olvasásának és *másolásának* tudományára felállított tanszék tanára, kért 100 frt honoráriumát érczpenzben kifizettetni, többek közt azért, mert *negyven, néha még több ifjú* tanítása fáradságos és szemrontó.

1816 június 24-én jelenti Kelemen, hogy 14 tanórát tartott,⁵⁰ azután felsorolja hallgatóit, mindeniknél rovatosan kimutatva, mikor volt jelen és mikor abszontált. Hallgatói ezek:

1. Báró Bálint Lajos	--- róm. kath.	konviktor	Jelen volt 13 órán
2. Beczkói Antal	--- " "	szeminarista	" " 10 "
3. Biró Lajos	--- ev. ref.	externista	Nem volt egy órán sem
4. Bozsoky Pál	--- róm. kath.	benevölus auditor	Jelen volt 11 órán
5. Corneli Péter	--- gör. "	externista	Nem volt egy órán sem
6. Domokos István	--- róm. "	szeminarista	Jelen volt minden órán
7. Demeter János	--- unitárius	externista	" " 8 "
8. Dimény Elek	--- róm. kath.	szeminarista	" " 11 "
9. Farkas Ábrahám	--- " "	"	Nem volt egy órán sem
10. Gróf Haller István	--- " "	"	Jelen volt 8 órán
11. Hutter Frigyes	--- ág. ev.	externista	Jelen volt minden órán
12. Báró Jósika Imre	--- róm. kath.	"	Nem volt egy órán sem
13. Korda György	--- ev. ref.	"	" " " " "
14. Kováts József	--- róm. kath.	"	" " " " "
15. Kraus József	--- ág. ev.	"	" " " " "
16. László Dénes	--- róm. kath.	"	Jelen volt 10 órán
17. Lőrintzi Mihály	--- unitárius	"	" " 9 "
18. Maurer Sándor	--- " "	"	" " 9 "
19. Miksa János	--- róm. kath.	konviktor	" " 11 "
20. Miller Frigyes	--- ág. ev.	externista	Nem volt egy órán sem
21. Rápólti Mihály	--- róm. kath.	"	Jelen volt minden órán
22. Sala Elek	--- unitárius	"	Nem volt egy órán sem
23. Sinkai Mihály	--- róm. kath.	szeminarista	Jelen volt minden órán
24. Szabó Antal	--- " "	externista	" " 13 "
25. Szalló Salamon	--- " "	szeminarista	" " minden " ⁵¹

A tanulók közül tehát minden órán jelen volt öt, egyetlen egy órát sem hallgatott kilencz és többé-kevésbé szorgalmas volt tizenegy. Szóval nagymérvű szorgalomról már akkor sem lehetett szólni. A névsor végén külön közli Kelemen azokat, a kik a vizsgát is letették. Ilyen összesen hat volt, névszerint: Dimény Elek, Hutter Frigyes, Rápólti Mihály, Sinkai Mihály, Szabó Antal és Szalló Salamon. Hogy azonban ezek a vizsgát milyen eredménnyel tették le, nem tudjuk.

1818-ban augusztus 7-én tartja meg Kelemen báró Kemény Ignác lyceumi igazgató jelenlétében a félévzáró vizsgát és jelentésében azért, mert az igazgató is jelen volt a vizsgán, csak azon másodéves joghallgatók nevét közli, a kik „in antiquarum literarum lectione“ kitűnőek, eminensek lettek. Ezek összesen 21-en a következők: Gróf Béli Pál, gróf Lázár Sándor, Ábrahám Ábrahám, Farkas Tamás, Gál József, Evinger József, Enyedi Dávid, Karaszeg Ignác, Kovátsi István, Kozma Ferencz, Ladányi György, Némethi

⁵⁰ Június és júliusban, hogy mely napokon, lásd följebb.

⁵¹ 1816: 6804. gub. sz.

János, Pálffi Dénes, Papp János, Papp László, Pataki József, Rain Lipót, Potsa Pál, Sándor János, May Frigyes, Verestói Farkas.⁵²

A többi hallgatónak Kelemen nemcsak nevét, de még számát sem említi.

1833-ban Kováts Miklós püspök már augusztus 13-án felterjeszti Lócsei (egyetlen ránk maradt) jelentését, mely július 27-én kelt s e szerint a fél-évet 20-ika körül befejezhette. Lócsei először az eminens, azután az elsőrendű és végül a másodrendű tanulók névsorát adja. Összes számuk ekkor 55 volt. Az egész jelentés így hangzik:

Classificatio super progressu secundi anni juristarum in Lyceo regio Claudiopolitano, sub cursu secundi semestri anni scholaris 1832/33. palaeographiae oparam suam navantium.

Eminentes: Comes Vass Sámuel, Simon Dániel, Báró Splényi Sámuel, Römmér Márton, Csizsér János, Folberth Frigyes, Simon Elek, Bányai Mózes, Matskási Ferencz, Veres György, Comes Karatsai Sándor, Neuhauser Ferencz, Fink József, Győrfi Mihály, Kászoni Ferencz, Wolff Ferencz, Szabó Mátyás, Karátsoni Kristóf, Boér Ferencz, Boér György, Sipos Lázár, Balási József, Schnell Frigyes, Jakabfi Miklós, Csath Lajos, Schmidt Ferencz.

Classem primam merentes: Simon József, Kozma Lajos, László Károly, Sándor Mihály, Frenzl Ferencz, Kramer Károly, Váradi Elek, Tompos János, Popovits János, Frenzl Dénes, Agg Antal, Fekete Simon, Korbuly Dávid, Köntzei József, Pál Mózes, Ferentz Antal, Simonffi János.

Classi secundae relati: Gajzágó Kristóf, Rátz Károly, Dobokai Antal, Steinberg Mór, Torma István, Valter Sámuel, Schneider József, Bálint László, Molnár Károly, Huszár József, Schalatz Péter, Nagy István. Universim No. 55.⁵³
Ennél több adatot a tanulókról talán a Lyceum levéltára nyújthatna.

(Budapest.)

Dr. Iványi Béla.

⁵² 1818: 10063. és 10070. gub. sz.

⁵³ 1833: 8896. gub. sz.